

THEORY AND HISTORY OF POLITICS

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-343-9-7>

STUDY OF GENESIS OF CONCEPTS AND CHANGES IN THE CONCEPTS' SPHERE AT THE TIME OF FULL-SCALE WAR

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТОГЕНЕЗУ І ЗМІН ПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ В ЧАСИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Yakovlyev M. V. Яковлев М. В.

Candidate of Political Science, Associate

Professor,

Head of the Department of International

Relations,

Director

School for Policy Analysis of National

University of Kyiv-Mohyla Academy

Kyiv, Ukraine

кандидат політичних наук, доцент,

завідувач кафедри міжнародних

відносин,

керівник

НОЦ «Школа політичної аналітики»

Національного університету «Києво-

Могилянська академія»

м. Київ, Україна

Концептосфери як сукупності концептів різних рівнів, типів і царин зазнають значних змін як у процесі своєї еволюції, так і в часи великих перетворень. Якщо еволюційні зміни дозволяють відстежувати, як концепти трансформувалися в часі і як змінювалася, приміром, концептуальна картина світу того чи іншого народу, то в часи війни зміни, що відбуваються, мають різкий, а подекуди навіть і неочікуваний, характер. Приміром, розуміння ВЛАДИ (пригадаймо, що зазвичай концепт пишуть великими літерами) чи ДЕМОКРАТІЇ змінювалося в залежності від організації суспільно-політичного життя у різних суспільствах, що можна було відстежити навіть на базовому рівні частовживаних словосполучень, які з сучасних позицій виглядають якщо не абсурдно, то щонайменше дивно: у радянські часи комуністична партія просувала “принцип демократичного централізму”, який, по суті, виправдовував відсутність будь-якого народовладдя в СРСР; у 1990-их і навіть пізніше, у 2000-их у рекламі магазинів чи кафе можна було почути й побачити “демократичні ціни”. Демократія несумісна з централізацією влади в руках однієї партії, і вона не означає щось “дешево” на продаж, але концептуальні зміни у розумінні таких феноменів відбувалися поступово. Зараз, під час повномасштабної військової агресії росії проти України, породження смислових категорій і, відповідно, концептогенез як такий відбувається значно швидше, у важких умовах суспільних

потрясінь. До того ж, в українській науковій традиції напрацьовуються дослідження історичних змін різних концептів, приміром концепту ЄВРОПА [1].

Говорити про події в Україні без концептів АГРЕСОР чи ОКУПАЦІЯ практично неможливо, а тим більше неможливо досліджувати суспільно-політичний дискурс країни, яка чинить опір *агресору* та звільняє свої території і людей від *окупації* без розуміння природи та особливостей трансформації політичної концептосфери. Наведені для ілюстрації слова (та їх прив'язка до жорстокого сьогодення) не просто позначають частину жахливої реальності, в якій сьогодні живуть мільйони українців та українок, але й, як належить концептам за визначенням (хоча, вочевидь, серед науковців є різні підходи до визначення концептів) як одиниці ментального рівня, що мають багаторівневу структуру, дозволяють осмислення дійсності. Дослідження процесів формування таких концептів, а в подальшому – і процесів їхньої трансформації, дозволить науковцям краще розуміти, як змінюється українська політика, політична культура України, а за допомогою компаративних підходів і те, наскільки політичні і суспільні перетворення в Україні відображають світові тренди.

Способів дослідження концептів є багато, вони розроблялися і розробляються науковцями в різних галузях, приміром, у межах лінгвістики, когнітивістики. Евристичні потенціали напрацьованих підходів також варіюються, однак справжню оцінку можливостей їх застосування до політичної концептосфери може бути лише практичний досвід такої роботи. Одним із можливих підходів до дослідження концептогенезу може бути підхід української дослідниці Л. Л. Шевченко до дослідження концептів на основі тексту Нового Завіту [4]. Першим етапом вона пропонує “виділення ключових слів на основі їх частотності та змістового наповнення в тексті” [4, с. 54] і цей крок дослідниця пояснює тим, що саме такі слова “утворюють систему лейтмотивів, які характеризуються високим ступенем підключення до формування текстових смислів завдяки зв'язкам і співвідношенням повторюваного слова – а отже, є провідними носіями змісту, навколо яких формулюються основні ідеї” [4, с. 54–55]. Наступними кроками, за підходом Л. Л. Шевченко, є робота з *текстовим простором*, в якому дослідник декодує смисли концепту, відстежує “розгортання та актуалізацію концептуальних структур, демонструє закріплення їх елементів за певними вербальними засобами реалізації, сукупність яких складає «план вираження» відповідних лексико-тематичних кластерів, вибудованих навколо домінанти (ядра), представленого іменем концепту” [4, с. 55]. Слова *агресор* та *окупація*, що були наведені як приклади можливих концептів (а на цьому етапі роботи з можливими текстовими просторами, в яких вони трапляються, варто говорити спершу про них як про слова),

які ідентифіковані у текстах, потребуватимуть подальшого декодування, відстеження того, як виражається закладений у них смисл, аналіз “ядра” навколо домінанти, що представляє “ім’я концепту”, як про це пише Л. Л. Шевченко. Також вона вказує, що важливим аспектом дослідження, на основі текстового матеріалу, є *референта ситуація*, “з якою співвідноситься даний концепт, причому увага зосереджується на текстових смислах та значеннях, що визначаються найближчим контекстом” [4, с. 55]. Відтак Л. Л. Шевченко наголошує на цілісності аналізу, застерігає від фрагментарного підходу. Для дослідників-політологів це становить значний виклик, адже про країну-агресорку та агресорів йдеться у багатьох текстах і публічних зверненнях, тому формування цілісного корпусу текстів, які дозволяють, у тому числі, відстежувати формування концептів і породження їх нових смислів (концептогенез) є складним, але важливим завданням.

Очевидним, однак ще не згаданим завданням, є також і *концептуалізація*, не лише у розумінні визначення смислу того чи іншого поняття, яким оперують у своїх дослідженнях науковці-суспільствознавці. Як пише М. Полюжин, “назвати щось концептом означає реконструювати його внутрішній зміст у межах ментальної діяльності мовної спільноти загалом та її репрезентантів зокрема” [3, с. 215]. Якщо сприймати це напряму, як дослідницьке завдання, то воно суголосне з вимогою Л. Л. Шевченко до роботи з текстовим матеріалом в його цілісності, що, знову ж таки, ставить перед дослідниками складну, але важливу задачу формування корпусу текстів для подальшого аналізу.

Вочевидь, складне завдання дослідити концептогенез і зміни у політичній концептосфері за часів повномасштабної війни може бути реалізоване лише за допомогою міждисциплінарного підходу, який буде враховувати багато нюансів, які, утім, важливі для розуміння цілісної картини. Як пише Н. В. Плотнікова, у сучасному мовознавстві та міждисциплінарних дослідженнях особливої актуальності, зокрема, набувають дослідження “лінгвальних та екстралінгвальних чинників, що впливають на способи вербалізації поглядів людини” [3, с. 215] Українці в умовах постійного стресу війни виплескують свою агресію проти ворога у різні способи, що, зокрема, добре відстежується по тому, як ми говоримо про саму війну, про росію, про все, що зараз відбувається. Врахування емоційного рівня висловлювань, виправданого радикалізму у вимогах до країни-агресорки, також є важливим для розуміння того, як ми говоримо і як думаємо, що можливо здійснити за умов ґрунтового міждисциплінарного підходу до дослідження концептогенезу і трансформації політичної концептосфери України.

Література:

1. Богомолець-Бараш О.М. Об'єктивація концепту ЄВРОПА в українській мові XVI – першої половини XVII ст. *Українське мовознавство*. 2022. Вип 1 (52). С. 54–78.
2. Плотнікова Н.В. Поняття «концепт» та «концептосфера» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70) № 1 Ч. 1 2020. С. 91-96.
3. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2015. № 4. С. 212–222.
4. Шевченко Л.Л. Методика концептуальних досліджень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2012. Вип. 9. С. 52–56.